

dbleich@momentmagazine.org

סטעיט אוו דזשארדזשיע [1]

דער ערשטער און איינציגער גירוש אויף אידן אין אמעריקע

וואוינענדיג דא אינעם גאלדענעם אמעריקע, וואו אידישקייט בליט שוין פאר באלד 250 יאר, און מיר לעבן דא בשלום ובשלוה אויף דעם העכסטן סטאנדארט אין דאס מערסטע פארזיכערט וואס מיר אידעלעך זענען נאר אמאל געווען, באקומען מיר פארט דא און דארט אזעלכע קליינע פיינפולע דערמאנונגען אז ר' איד, איר זענט אין גלות!

אין די לעצטערע יארן האבן מיר כמה פעמים באקומען דערמאנונגען, אין תשע"ט איז געווען די עץ חיים טעמפל שחיטה, וואו עלף אידישע נפשות זענען אומגעקומען רח"ל בלויז וויייל זיי זענען אידן, אדער אין תש"פ ווען מיין טייערער יונגט פריינט הבחור החשוב ר' משה צבי בן ר' אברהם שלום אהרן דייטש הי"ד איז אומגעברענגט געווארן על קידוש השם פארן זינד פון האבן א קאפל מיט פאות, אדער אויך אין תש"פ דא אין מאנסי וועו דער טאטע פון מיינס א ידיד, ר' יוסף ניימאן הי"ד, איז דערשטאכן געווארן בבית רבו פון כ"ק אדמו"ר מקאסאן–פארשיי שליט"א פארן זינד פון זיין אנווענדט און א בית השם דינענדיג דעם אויבערשטן וכך יצאה נשמתו בטהרה.

די אלע מעשה'לעך זענען אבער געווען יחידים, און נישט אויף א סיסטעמאטישן שטאפל, ווי רעגירונגס געזעצן אדער אינדארסירטע אקטן. פונקט פארקערט, אין אלע אינצידענטן זענען די רעגירונגס באאמטע געקומען, מחזק געווען, אפילו דער פרעזידענט האט באזוכט אדער געשריבן דערווען, און די אינסטאנצן האבן תיכף געברענגט צו גערעכטיגקייט די קאלטבלוטיגע מערדער.

הייַנט וויל איך אבער ברענגען צו אייך ליינער א מעשה וואס עד כה האט עס גנזאמלט שטויב, און ס'וועט נישט דערציילט, זייַנדיג איינער פון די פיינפולסטע קאפיטלען פון אידישע היסטאריע דא אין אמעריקע, קומענדיג נישט פון קיין יחיד, נישט פון קיין העסליכע גרופע, נאר פון רעגירונגס באאמטע. א געזעץ וואס האט פארטריבן אידישע משפחות אויף א געמיינעם וועג, ארויפברענגענדיג קאשמארישע זכרונות פון די טונקעלע מיטלאלטער יארן.

כאטש מיר שטייַען אין דעם יום טוב סוכות, א זמן פון שמחה, דאך איז דאס אויך א צייט וואס מיר בעטן אז "ובזכות צאתי החוצה תיחשב כאילו הרחקתי נדוד", די מצוה פון ישיבה בסוכה זאל ווערן געראכנט ווי מען איז אפגעקומען גלות ליידן, דעריבער איז א פאסיגע צייט צוריקצוקוקן אויף א ווייטאגליכער עפאכע אין אמעריקע, וועלן עס איז אויסגעפירט געווארן א גירוש אויף א אידישער גמיינדע אין דזשארדזשיע, און וואספארא קאנסעקווענצן דאס האט געלאזט אויף דעם שטעטל.

ווי די ליינער זענען שוין באקאנט, וועלן מיר געווענליך האלטן דעם סדר פון דעם קאלום און אנפאנגען מיט דער אלגעמיינער היסטאריע פון יעדן שטאט וואס מיר באשרייבן, און מיט די פלעצער וואו מיר האבן באזוכט, דערנאך וועלן מיר אריבערגיין צו באשרייבן די אידישע אנטדעקונגען און איבערבלייבנישן וואס מיר האבן געטראפן אין יעדן סטעיט.

דאסמאל אבער, צוליב וואס יום טוב זענען דא מער ליינער וואס ליינען דעם "מאַמענט", איז א גוטע געלעגנהייט צו באשרייבן אן אומבאקאנטע שטיק היסטאריע, און דערפאר האב איך געשפירט פאר וויכטיג אנצופאנגען מיין באזוך אין דעם סטעיט אוו דזשארדזשיע מיט דעם מערקווירדיגן און וווייטאגליכן קאפיטל וואס האט זיך אפגעשפילט אין דעם שטעטל טאמעסוויל, דזשארדזשיע.

איך האף דערמיט צו שיינען א ליכט אויף דער נישט אזוי באקאנטער פאסירונג, אז דאס זאל נישט פארגעסן ווערן, און אזוי אויך אז דאס זאל זיין א לעקציע פאר דעם היינטיגן קלימאט וואס הערשט אין לאנד, ספעציעל דא ביי אונז אינעם היימישן ניו יארק, די מערסט–באוואוינטע אידישע שטאט אין חוץ לארץ, מיר זאלן געדענקען אז אידן זענען קיינמאל נישט פארזיכערט, און מיר דארפן אנקומען צו דעם באשעפער'ס שמירה, יא, אפילו דא אין אמעריקע.

דאס שטעטל טאמעסוויל

דזשארדזשיע איז איינע פון פארגעשריטנסטע שטאטן אין אמעריקע, עס פארמאגט די אכטע צו דער העכסטער GDP, דער פארנומענסטער לופטפעלד אין אמעריקע, און א ריייכע היסטאריע.

זייַנדיג א צענטער פאר טרעוול און ביזנעס, איז מיר אויסגעקומען צו באזוכן דאס שטאט דזשארדזשיע צענדליגער מאל, אבער ריבוי דריבוי מאל איז עס געווען אין אטלאנטע, סאוואנע און אוגאסטע.

פארשטייט זיך אז כמעט יעדעס מאל וואס איך בין שוין ממילא געווען דארט, האב איך אלץ פרובירט צו פארברענגען אין דער געגנט נאך עטליכע טעג צו זעטיגן מיין נייגעריגע נאטור. איך בין צוגעפארן באזוכן די אור אלטע ישובים וואו אידן האב געוואוינט און וואוינען ביז היינט, אין בכלל באזוכן די שטעט, און זיך באקענען מיט לאקאלע ביזנעסער, ווי מיר וועלן בעז"ה אויספירליך באשרייבן אין די קומענדיגע וואכן.

אינערהאלב מיין פארש ארבעט אויף אלטע שולן אין געגנט, האבן מיר זיך באגעגנט מיט א קליינעם שולכ'ל פון דער קהילה "בני ישראל" אין טאמעסוויל. די שול איז גלייך ארויף אויף מיין ליסטע צו באזוכן, אבער זייַנדיג פארוואנדרפן ערגעץ אין דרום–מערב דזשארדזשיע, און דרייַ אהאלב שעה פון אטלאנטע, האבן מיר געמאכט א באזונדערע רייזע אהין עקסטער צו באזוכן און מיטלעבן איר אייגנארטיגע מעשה'לע מיט מיינע אייגענע אויגן.

א בליק פון דער הייך אויף דאונטאון טאמעסוויל

טאמעסוויל אין יאר 1885 למספרם

אנקומענדיג אין טאמעסוויל האבן מיר געטראפן א שטילע כמעט טויטע שטאט, פארשלאפענע גאסן און געשעפטן, נישט ווי אנדערע דרום שטעטלעך וועלכע האבן א שטילן חן... מער אזא טויטע שטילקייט. איך האב ארומגעזוכט די אנגעבליכע שול וואס דארף זיך דא געפינען, און אז מען זוכט טרעפט מען. אנקומענדיג צו דער שול, האבן מיר געטראפן א קליינעם באשיידענעם בנין. די שול איז היפש נאכגעלאזט, אבער קענטיג א פרומע שול וואס האט באלאנגט פאר א פרומע קהילה. די מענער און פרויען זענען אפגעטיילט, ווי אויך איז דא א מקוה וואס געהערט פאר דער קהילה, עפעס וואס איז ממש נישט געווען בנמצא אין יענע צייטן, און עס האט אונז געוואונדערט, וואו זענען די אידן פון דער שול?

מיין וואונדער האט אונז געפירט נאכצוזוכן אויב עס זענען פארהאן אנדערע אידישע סימנים אין שטאט, אפשר א בית החיים, און יא, א פיר מינוט וועג פון דער שול נעמט אונז צו א פארוואגלטער געגנט נעבן באן שינעס, וואו עס געפינט זיך א אידישער בית החיים. גאנץ א קליינער, אבער עס איז זייער קלאר פון דעם דזיערהאפטיגן צוים וואס נעמט איר ארום, אז דאס זענען ארטאדאקסישע אידן וואס ליגן דא באגראבן.

מיין נייגער איז געוואקסן, און איך האב אנגעפאנגען נאכפארשן וואס האט פאסירט צו די טאמעסווילער אידן. אויב איז דא געווען א שיינע קהילה, וואו זענען זיי היינט? וואס האט פאסירט מיט זיי?

טאמעסוויל ביים בירגער קריג

לאמיר צוריקגיין א קנאפע 165 יאר, עס איז אין די פריע 1860'ער יארן, אין דעם שטעטל

סשעיפ אוו דזשארדזשיע [1]

טאמעסוויל אין דזשארדזשיע לעבן א צאל היימישע פארצווייגטע פאמיליעס. דאס רוב פון דער אידישער געמיינדע קענען זיך צווישן זיך פון דער נאנט, ווייבאלד זיי זענען איניקלעך פון די זעלבע ראשי משפחות, זיי קומען על פי רוב פון מיטל אייראפעאישע לענדער און פון דייטשלאנד, און דאס לעבן פארט זיי געשמירט.

די טאמעסווילער אידן זענען טיכטיגע סוחרים און פעדלער, אייגנטימער פון קליידער און ארבעטס געציימ געשעפטן, אסאך ארבעטן אויף די דערנעבנדיגע פעלדער ארום דער שטאט, הצד השוה אז זיי זענען גאר פעאיגע ארבעטער, און זיי געבן צו גאר שטארק צו דער ארטיגער עקאנאמיע.

ווי אין יעדן פלאץ וואו אידן האבן געוואוינט, האבן זיי פרובירט צו לעבן בשלום מיט זייערע שכנים, און אנגעקניפט באציאונגען מיט די רעגירונגס באאמטע אויף ווי ווייט מעגליך.

עס איז יאר 1862, דער בירגער קריג פלאקערט אין אמעריקע אויפן העכסטן גראד, און אין טאמעסווייל האבן זיך גוט געשפירט קאנסעקווענצן פון דעם אנגייענדן בירגער קריג וואס האט געפלאקערט אין דעם ראיאן. טאמעסוויל האט זיך געפונען אין דעם אויג פון דעם שטורעם – אין דעם צענטער פון די קאנפעדערעט שטאטן. אסאך יונגעלייט זענען געווארן רעקרוטירט צו דינען אין דער קאנפעדערעט ארמיי, און עטליכע זענען גאר געשטיגן אין ראנג און געדינט אלס אפיצירן און קאמענדאנטן.

אין שטאט זעלבסט האבן די פרייזן פאר די טאג טעגליכע געברויכן ווי עסן און קליידער זיך דראסטיש געהויבן אויף ארויף, און פאלשע גועלט באנקנאטן האבן צירקולירט אין דעם מארקעט, פאראלגעמיין די עקאנאמיע. דאס אמאליגע שטעטלישע לעבן איז געווען זייער שווער, אבער מען האט ארויסגעקוקט אויף פרידנס צייטן, די מלחמה זאל זיך ענדיגן און זאכן זאלן זיך בארואיגן.

און אזויווי די היסטאריע לערנט אונז, אז ווען זאכן גייען נישט גוט זוכט מען אנצואוואנרפן די שולד אויף איינעם, האט מען אויך אין טאמעסוויל געזוכט דעם שולדיגן אויף אלע שווערigקייטן וואס די שטאט גייט אריבער, און מען האט גיפונען... די ארטיגע גוים זענען געקומען צו דער החלטה אז די סיבה פארוואס דאס שטעטל טאמעסווייל מוטשעט זיך, איז צוליב דעם "אלטן גוטן איד".

דער גירוש

פונעם בית המדרש זענען מיר געפארן אפאר מייל צום היסטארישן טאמעסוויל געריכט-הויז. ארייגגייענדיג אין דער געביידע, האב איך געשפירט א שוידער אין די ביינער. אט אין דעם זאל האט פאסירט עפעס וואס פאסט פאר אייראפע אין דעם מיטלאלטער, אדער פאר די היינטיגע ראדיקאלע אראבישע מדינות.

דא, במקום אשר תדרך כף רגלי, זענען זיך צוזאמגעקומען אין אוגוסט 30, 1862, די טאמעסווילער "געזעצגעבער", און נאך חדשים פון פאלשע העצע און בלבולים וואס מען האט אנגעשמירט אויף דער אידישער געמיינדע, האבן זיי זיך פארזאמלט פאר אן אפשטימונג צו זען וואס מען טוט מיט די פארברעכער. ממש דא אינדרויסן זענען געווען פארזאמלט די כלומר'שט-באזארגטע איינוואוינער פון טאמעסוויל, וועלכע האבן באשולדיגט די איידן אין אלע פראבלעמען וואס גייט פאר ביי זיי אין שטעטל, אין דער צייט וואס די איידן האבן פונקט אזוי זיך געמוטשעט צוליב דעם קריג.

די אפשטימונג האבן זיי פארופן אויף א שבת כדי די אידן זאלן נישט קענען זיין אנוועזנד זיך צו פארטיידיגן פון די הוילע שקרים און ליגנטס, און די פארשאלטענע רעזאלוציע האט זיך געליינט ווי פאלגנד: "די דייטשע אידן זענען מער נישט ערלויבט צו וואוינען אדער האנדלען צווישן אונז, זיי מוזן זאפארט פארלאזן די שטאט ביז צען טעג, און אויב נישט וועט מען זיך צוזאמקומען און אפשטימען וועלכע שריט מען וועט נעמען דאס צו אינפארסירן". רח"ל

די אידישע פירער פון דער דערנעבנדיגער גרויסער שטאט סאוואנע האבן אויפגעהויבן א ווייַ געשריי, עס זענען נאך פארבליבן רעקארדס אין די צייטונגען פון יענע טעג וואו די אידישע פירער שרייבן, "ס'איז א פשוטע רדיפה אויף געטרייַע קאנפעדערעטס, און אזא אקט האט נישט קיין שום פארגלייך אין אמעריקאנער היסטאריע, נאר ענדערש אין די פינסטערע מיטלאלטער צייטן ווי אין שפאניע, און עס איז אן אטאקע נישט נאר אויף די ארטיגע איידן, נאר אויף אלע איידן". אויך האבן די אידישע קאנפעדערעט סאלדאטן געשריבן א שארפן ארטיקל אין דער סאוואנע רעפובליקען

ומקללך אאור. א בוים וואקסט ארויס
אינמיטן הויז אין טאמעסוויל

Meeting of German Jews.

SAVANAH, Sep. 13th 1862.

At a meeting of the German Jews of this city held this evening, Mr. M. Loewenthal was called to the Chair, and Mr. A. L. Grabfelder requested to act as Secretary.

The Chairman stated the object of the meeting, when on motion of Mr. Joseph Eosenthal, a Committee of five were appointed to draft suitable resolutions for the consideration of the meeting. The Committee consisted of Messrs. J. Rosenthal, B. Gardner, M. Selig, H. Meinhard, and M. Elfwet.

The Committee retired, and returning, reported the following preamble and resolutions, which were unanimously adopted:

Whereas, we have read with amazement and contempt the proceedings of a meeting at Thomasville, held on the 30th August last, in which German Jews are denounced in unmeasured terms—are prohibited from visiting that village, and banishing all those now resident in that place.

This wholesale slander, persecution and denunciation of a people, many of whom are pouring out their blood on the battle fields of their country, in defence of civil and religious liberty, is at war with the spirit of the age—the letter of the constitution—and the principles of religion—we can find no parallel except in the barbarities of the inquisition and the persecution of the dark ages. We feel that we have no remedy but in an appeal to an enlightened public opinion, and to that do we appeal.

צייטונג אויסשניט וואס
שילדערט די פאסירונג

The real deal

Kravy

For the first time ever, kosher has real iced tea — fresh, bold, bottled.

KOSHER PARVE

Available in reg and zero sugar. Find at your local supermarket.

שטעיש אוו דזשארדזשיע [1]

די געריכט הויז וואו עס איז פארגעקומען די שענדליכע גירוש רעזאלוציע

טויטע גאסן אין טאמעסוויל

צייטונג, וואו זיי רייסן אראפ דעם אומדערהערטן גירוש.

די נאכווייען

ליידער האט אבער נישט געהאלפן קיין פודנו ומצילנו. די צייטן דעמאלט, שטייענדיג אינמיטן דעם בירגער קריג, זענען נישט געווען סטאביל, עס איז נישט געווען צו ווען צו רעדן און צו ווען צו אפעלירן דעם אורטייל פון די געזעצגעבער אין שטאט, און נאך אין די אנגעגעבענע צייט טעג האבן די אידן אין טאמעסוויל נעבעך פארלאזט זייער שטעטל. זיי האבן איבערגעלאזט זייערע הייזער און געשעפטן, ביזנעסער און פארמעגנס וואס זיי האבן אויפגעבויט מיט מי און פלאג האבן זיי געלאזט הינטער זיך, אויף אייביג.

טאמעסוויל איז געבליבן פארלאזט פון אידן פאר לאנגע יארן, און די ארטיגע עקאנאמיע וואס האט געבליט מיט דער אידישער אנווועזנהייט האט אנגעפאנגען אונטערהינקען און גיין בארג אראפ. עס האט זיך קיינמאל מער נישט צוריקגעכאפט ביזן היינטיגן טאג.

ביז היינט שטייט די שטאט טאמעסוויל א שיינע פאר פראצענט העכער ווי די דורכשניטליכע ארעמקייט ראטע אין דזשארדזשיע און בכלל פון גאנץ אמעריקע, און קוקנדיג אויף די שוועסטער שטעט און דזשארדזשיע ווי סאוואנע, אטלאנטע און אנדערע שטעט, זעט זיך קלאר אן דעם חילוק. אין דער צייט וואס די עקאנאמיע בליט אין די אנדערע שטעט, איז טאמעסוויל אן ערשטקלאסיגער דורכפאל.

מיר זענען ארומגעפארן אין די טאמעסווילער גאסן, די זעלבע גאסן וואו אידישע קינדערלעך האבן זיך געשפילט און פארברענגט, די הויפן וואו מאמעס האבן אויפגעהאנגען פריש געוואשענע וואש צו טרוקענען, און געשעפטן וואו אידישע סוחרים און ארבעטסלייט האבן געהאנדעלט פאר פרנסה און אויפגעלעבט די שטאט, און יעצט איז אלעס ליידיג און וויסט.

די סצענעס וואס מיר האבן דארט געזען האבן מיר וויינג געזען ערגעץ אנדערש. פארלאזטע הייזער אויף א שרעקליכן פארנעם, דא זע איך א נאכגעלאזטע אלטע הייזקע באוואקסן מיט הויכע גראז, דארט נאך א הויז וואו א בוים איז

DINNER
FOR
TWO.

–Said the doctor, therapist,
business coach, and your wife

שטעיש אוו דזשארדזשיע [1]

ארויסגעוואקסן אינמיטן הויז, קענטיג נאכן זיין פארלאזט פאר צענדליגער יארן. איבעראל אין שטאט זעט זיך אן שטארקע דעזערטירונג וואס איז העכסט ווארשיינליך א תוצאה פון דעם גירוש אויף דער אידישער געמיינדע, און די בליענדע עקאנאמיע וואס איז געגאנגען שלאפן אינאיינעם מיט די אידן וואס האבן פארלאזט די שטאט.

די אידן וואס זענען פארטריבן געווארן פון טאמעסוויל, האבן זיך מער קיינמאל נישט צוריקגעקערט אהין, און כאטש וואס ממש געציילטע אנדערע אידן זענען יא צוריקגעקומען דארט אין שטאט מיט ארום פופציג יאר שפעטער, האבן זיי אבער אויך נישט געזען קיין שטארקע הצלחה אויף דעם פארשאלטענעם פלאץ.

מיין חשבון הנפש אין טאמעסוויל

נאכן ליינען ווען דעם ביטערן קאפיטל, פרעגט זיך ביי יעדן די שאלה, צי קען דאס היינט פאסירן? צי זענען מיר פארזיכערט?

דער פאקט איז, אז סיי וועלכע געזעץ וואס זאל נאר דורכגיין אין סיי וועלכן מוניציפאליטעט, ווי למשל אין טשעסטער אפאר יאר צוריק, קען מען אלעמאל אריינטראגן אין געריכט, און אפעלירן, ביזן סופרים געריכט, סיי אין די סטעיט געריכט סיסטעמען און סיי אויף א פעדעראלן שטאפל, און ניין, עס איז נישט אזוי פשוט אז אזא העסליכער גירוש זאל פארקומען אין אמעריקע און פרידנס צייטן. דאס איז דאך די שיינקייט פון אמעריקע, דער באלאנס פון מאכט.

מען דארף אבער געדענקען אז מיר רעדן דא פון א פאסירונג אין יאר 1862, באלד נייניציג יאר נאך דער גרינדונג פון די פאראייניגטע שטאטן וועלכע פארשפרעכט פרייהייט פון רעליגיע אין אמעריקע, און ווי אומגלויבליך עס הערט זיך, איז נאכאלץ פארגעקומען א גירוש אין אמעריקע אפן געצילט קעגן אידן. אלעס וואס עס האט זיך אויסגעפעלט איז אן אומרואיגע צייט פאליטיש, א מצב וועו "קיינער איז נישט אינדערהיים", און אלע פריערדיגע רעכטן וואס אידן האבן, זענען פשוט און פראסט איגנארירט געווארן, וועו עס איז נישטא צו וועם צו רעדן.

אין די לעצטע פאר יאה, האבן מיר כמה פעמים מיטגעלעבט היסטארישע געשעענישן, ווי למשל יאנואר זעקס וועו עקסטרעמיסטן האבן אטאקירט דעם סימבאל פון דעמאקראטיע, דער מערדער פון טשארלי קירק וואו אגב, ס'איז טאקע נישט דורך קיין פינף מינוט אין געוויסע עלעמענטן פון די עקסטרעם רעכטע האבן שוין ארויפגעבראנגט טעאריעס אז דער "אלטער גוטער איד" שטייט הינטער דעם...

מיר זענען דעם אויפשטייג פון די ווייסע סופרעמעסיסטן וועלכע קרייען, אז "אידן וועל אונז נישט ערזעצן", מ'זעט ווי אידן אין קאלעדזשעס ווערן אטאקירט אין נאמען פון פרייהייט פאר פאלעסטינע, דער אויפשטייג פון עקסטרעם רעכטע און עקסטרעם לינקע מער ווי סיי וועו. מ'מיינט אז דאס איז אלעס א גוטע וויץ, א קרישקעלע פאר מקוה נייעס, און מיר זענען דאך פארזיכערט ווייל מיר זענען באשיצט אונטער דער מאכטפולער אמעריקאנער קאנסטיטוציע, אבער די מציאות איז, אז מיט א משהו אומרואיגקייט קענען זאכן פאסירן, און דער איד איז אלץ דער גרינגסטער שעיר לעזאזל, דער ערשטער אויף דער ליסטע ה"י.

איך האב זיך געלערנט פון טאמעסוויל נישט מזלזל צו זיין אין די געזעצן פון אמעריקע, און אז ליב האבן איין פארטיי מער ווי א צווייטע גייט אונז גארנישט העלפן. איך שפיר פאר א חוב צו שרייבן וועגן דער פאסירונג, און זאל דאס דינען אלס א דערמאנונג צו געדענקען אז מיר זענען כסדר אין א הייקעלע פאזיציע, און מיר דארפן מתפלל זיין "ותטה לב המלכות עלינו לטובה".

מיר דארפן דינען אלס ערליכע בירגער געטריי צום לאנד און אירע געזעצן, ביז מיר וועלן ענדליך אויסוואקסן משיח, וואס וועט אויסשפרייטן א סוכת שלום אויף אונז און אויף אלע פעלקער, ווי דוד המלך שרייבט אין תהילים, "כי יצפנני בסכה, ביום רעה, יסתרנו בסתר אהלו בצור ירוממני". אמן.

די 'בני ישראל' שול אין טאמעסוויל

ביים בית החיים. זעט זיך אן א שטיקל פון דעם אלטן צוים